

ЛЕНІНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА НА УКРАЇНІ

Видання і поширення ленінських праць на Україні має славу історію, тісно пов'язану з революційним рухом. Початковий період розповсюдження праць В. І. Леніна на Україні припадає на кінець ХІХ ст., коли створені у великих містах соціал-демократичні гуртки стали пропагувати нелегальну літературу. Вона надходила з Петербурга і в початковому періоді переписувалась від руки або розмножувалась на друкарській машинці.

Найбільш поширеною в цей час була праця В. І. Леніна «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?». Саме ця видатна праця стала першим друкованим твором В. І. Леніна на Україні.

Сталося це завдяки діяльності соціал-демократичної групи в Чернігівській губернії. Один з її учасників після звільнення від арешту влітку 1894 р. приїхав до родичів у Борзенський повіт. З собою він привіз рукопис ленінської праці, друкарську машинку та інші засоби для організації друкарського процесу. Ленінський твір було віддруковано у кількості близько 100 примірників і відвезено до Чернігова. А тут незадовго до цього на квартирах учнівської молоді були проведені обшуки, декого заарештували, багатьох викликали на допити до жандармського управління. В таких умовах частина тиражу була знищена. Решта брошур поширювалася в Чернігові, частина розійшлася в Києві. 10 примірників восени 1894 р. було відвезено до Петербурга.

Важливий етап поширення творів В. І. Леніна на Україні пов'язаний з загальноросійською марксистською газетою «Искра», перший номер якої вийшов у грудні 1900 р. За час від 1900 р. до листопада 1903 р. на сторінках «Искры» було надруковано понад 50 праць В. І. Леніна. Всі вони набули значного поширення на Україні. Так, велика кількість примірників першого номера «Искры» з трьома статтями В. І. Леніна надійшла до Полтави у січні 1901 р. Звідси частину газет переслали до Києва.

Одночасно місцеві комітети партії організували передрук із «Искры» ленінських праць у вигляді листівок і прокламацій. Частину вдалося видати брошурами. Так, у 1901 р. при обшуках квартир революціонерів, які брали участь в роботі підпільної друкарні Київського комітету, була виявлена брошура В. І. Леніна «Пояснення закону про штрафи, що їх стягають з робітників на фабриках і заводах».

З наступним розгортанням революційної боротьби, з піднесенням свідомості трудящих зростав попит на праці В. І. Леніна. Ось чому з кожним роком поширення ленінських праць набувало все більшого розмаху. На початку січня 1902 р. з Києва були відправлені нелегальні видання ленінської праці «Початок демонстрацій» — 1203 примірники до Катеринослава, 1287 — до Харкова, 1520 — до Одеси, 222 — до

Полтави. А в кінці січня згадані видання вже поширювалися серед трудящих України.

Не завжди вдало завершувалось перевезення ленінської літератури з-за кордону, деяка частина перехоплювалась і втрачалась для революційного руху. Так було 3 лютого 1903 р., коли надісланий з Австрії транспорт нелегальної літератури, в тому числі праця В. І. Леніна «Що робити?», був заарештований у Кам'янець-Подільському. Але основна маса літератури доходила до революціонерів і свідомих робітників та селян.

Катеринославська, Одеська, Миколаївська та інші соціал-демократичні організації продовжували перевидавати ленінські праці і поширювати коло читачів. Так, 19 жовтня 1903 р. у Севастополі 14 солдатів в майстерні 3-ї роти з участю пропагандиста обговорювали брошуру В. І. Леніна «До сільської бідноти». 11 грудня 1904 р. на військовому збірному пункті міста Маріуполя Катеринославської губернії було виявлено чемодан з 500 нелегальними виданнями, серед яких знаходились праці В. І. Леніна. У серпні 1904 р. на горниці Політехнічного інституту у Києві знаходився склад революційної літератури, в тому числі праця В. І. Леніна «Новий фабричний закон».

Під час першої російської революції 1905—1907 рр. значно посилювався інтерес до суспільно-політичного життя і революційної боротьби. Цензура була зметена революційною хвилею і почалось масове видання прогресивної літератури. За цей період вийшло близько 11 тисяч назв суспільно-політичних видань. Однієї тільки соціал-демократичної літератури було випущено 26 млн. примірників.

На Україні вже з перших днів революції активізувалося видання ленінської літератури і посилювалося її надходження з-за кордону. У січні 1905 р. Миколаївський комітет РСДРП видав у вигляді прокламації статтю В. І. Леніна «Початок революції в Росії» у кількості 2 тис. примірників, Одеський комітет — 8 тис. примірників. Ці видання поширювались також і в Катеринославі та навколишніх селах Одеси, на рудниках і шахтах Донбасу. 13 лютого 1905 р. в Миколаєві в театрі під час вистави п'єси М. Горького «Дачники» було розкидано 50 прокламацій «Початок революції в Росії» видання Миколаївського комітету РСДРП.

3 жовтня 1905 р., коли під тиском революційних сил самодержавство мусило поступитися і надати свободу друку, твори В. І. Леніна стали виходити легально у багатьох містах Росії. Таке ж становище було і на Україні. Так, в Одесі видавництво «Буревістник» випустило працю В. І. Леніна «Аграрне питання і «критики Маркса» у кількості 5 тис. примірників.

Ленінські праці оволодівали думками трудящих, пробуджували революційну енергію, вели маси до активної боротьби. Колишній голова революційного селянського комітету села Великі Сорочинці на Полтавщині М. М. Козиленко розповідає, як у 1905 р. вивчалася ленінська праця «До сільської бідноти» в нелегальному гуртку молоді. Члени гуртка на таємних сходках у хатах бідняків читали цю ленінську роботу. Селяни слухали з великим інтересом. Ленінське слово глибоко западало в душу. Після читання проводили бесіди. Просиджували цілі ночі. Говорили про тяжке селянське життя і приходили до висновку, що треба вести боротьбу організовано, підготувати селян до захоплення поміщицьких земель збройним шляхом.

Пізніше, в роки реакції, твори В. І. Леніна вилучались з книжкових складів, магазинів, бібліотек, на них накладалися арешти. І все ж ленінські праці продовжували впливати на розвиток суспільних подій, на свідомість трудящих мас. Саме в ці тяжкі роки реакції під псевдонімом «Вл. Ильин» виходить визначна філософська праця В. І. Леніна

«Матеріалізм і емпіріокритицизм». Розповсюджувалась вона також і на Україні.

У роки столипінської реакції праці В. І. Леніна поширювались шляхом друкування в газетах «Пролетарий» і «Социал-демократ». Тільки в «Пролетарии» за 1908—1909 рр. було надруковано понад 50 статей. Частина цих праць передруковувалася на Україні. Так, наприклад, зробила Миколаївська партійна організація, яка передрукувала в четвертому номері своєї газети «Борьба» у грудні 1908 р. статтю В. І. Леніна «Події на Балканах і в Персії».

У передвоєнні роки ленінські праці друкувалися в більшовицьких газетах, які набули масового поширення на Україні. Тільки в газеті «Правда» у 1912—1914 рр. було надруковано понад 250 статей і кореспонденцій В. І. Леніна.

В 1917 р. під час підготовки до Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні більшовики організували кілька своїх видавництв, які велику увагу приділили виданню творів В. І. Леніна, поширювали численні ленінські праці, що надходили від центральних органів партії, а також самі друкували їх. В Одесі були випущені праці В. І. Леніна «Відкритий лист до делегатів Всеросійського з'їзду селянських депутатів», «Одно з корінних питань революції»; в Харкові більшовицьке видавництво «Пролетарий» випустило «Листи про тактику», а Могилів-Подільське видавництво «Красное знамя» — статтю «Уроки революції».

Про масовість видання ленінських праць свідчить той факт, що в більшовицькій пресі України в період після Лютневої революції по лютий 1918 р. було надруковано 116 робіт В. І. Леніна. Вони з'явилися в 168 номерах газет і мали виключно дійовий характер, про що свідчать, зокрема, спогади колишнього секретаря першого виконкому і ревкому Островської волості Васильківського повіту на Київщині В. Царенка. Він згадує, що текст Квітневих тез В. І. Леніна вперше прочитали члени волосного виконкому. Разом з активістами, у селах волості вони провели збори селян, на яких читали ці тези. Біднота одностайно схвалила їх та закликала негайно розподілити серед селян поміщицьку землю і майно. Робітники млинів ухвалили вигнати орендарів. Для керівництва підприємствами були обрані робітничі комітети, прибутки від млинів надходили до волосного виконкому.

На Україні вже в роки громадянської війни видання творів В. І. Леніна набуло по-справжньому масового характеру, вони стали друкуватися книгами, брошурами, виходили в збірниках, журналах, газетах, у вигляді прокламацій та афіш. Ці твори були присвячені питанням боротьби за перемогу влади Рад, зміцненню нового соціалістичного суспільства, проблемам ідеологічної роботи тощо. Ленінські праці видавалися російською та українською мовами в Києві, Харкові, Одесі, Житомирі, Кам'янець-Подільському, Лубнах. Тираж ряду видань досягав 30—50 тис. примірників і більше. Так, праця «Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним» вийшла у вигляді брошури та листівки загальним тиражем 80 тис. примірників. Одна лише робота «Великий почин» вийшла в Катеринославі тиражем 100 тис. примірників, а її загальний тираж досягнув 130 тис. примірників.

Одним із засобів масового поширення творів В. І. Леніна було друкування їх у формі листівок, плакатів, афіш. У 1919 р. текст промови В. І. Леніна на VIII з'їзді РКП(б) з селянського питання був виданий у формі листівки російською та українською мовами. У зверненні ЦК КП(б)У до селян з закликом прочитати цю листівку писалося: «Ця доповідь вождя світового комунізму, вождя й руських, й українських, й угорських та інших комуністів розповість Вам, що думають комуністи про селян». Багато з цих листівок мали гриф: «Розклеїти на видному

місці. Прочитати на сходках». У такій формі Всевидав випустив і працю В. І. Леніна «Великий почин».

В січні 1924 р. II Всесоюзний з'їзд Рад визнав, що найкращим пам'ятником В. І. Леніну буде широке, масове видання і поширення його творів, які зроблять ідеї комунізму надбанням всіх трудящих. З'їзд поставив завдання вжити термінових заходів до видання мільйонами примірників доступних народові творів В. І. Леніна. У зв'язку з цим на Україні значно зросло видання ленінських праць. Випускаються тематичні збірники російською й українською мовами з марксистсько-ленінської теорії, історії партії та революційного руху, з проблем соціалістичного будівництва. Вони виходили під назвами: «О диалектическом методе», «Перед Жовтневим штурмом», «От блокады до признания», «Пролетарская революция и хозяйственное строительство», «Пролетариат и крестьянство», «Про національну справу» тощо.

Одночасно великого поширення набули праці «Держава і революція», «Завдання спілок молоді» та багато інших. Досить часто праці В. І. Леніна видавалися у вигляді бібліотечок, які випускали ДВУ, «Червоної шлях» та інші видавництва УРСР.

Першорядного значення набула масова література для членів партії ленінського призову. Стали виходити «Ленінська бібліотека», «Библиотека по ленинизму», «Ленинский призыв», в яких викладалися основні положення праць В. І. Леніна. Все це свідчить про те, що на Україні активно втілювалась в життя постанова XIII з'їзду РКП(б) про необхідність зробити праці В. І. Леніна настільними книгами кожного члена партії і передового свідомого трудівника.

Славну сторінку становить видання і поширення ленінських праць також в історії комуністичних організацій Західної України. В 20-х роках праці В. І. Леніна друкувалися в центральному органі Комуністичної партії Східної Галичини «Наша правда», а також виходили окремими брошурами. Так, в 1920 р. вийшли праці «Держава і революція», «Чергові завдання Радянської влади», а в 1921 р.— «Завдання спілок молоді». Значну роботу по поширенню ленінських праць провело товариство «Книжка». Крім цього, ленінські праці з'являлися в комуністичній пресі Західної України. Важливим джерелом надходжень радянської літератури, і зокрема ленінських праць, були видавництва УРСР та зарубіжні видання компартій.

Поширення ленінської літератури в умовах панської Польщі було складною справою, бо уряд забороняв і переслідував живе, вільне слово. Архіви зберігають чимало матеріалів про конфіскацію і арешти ленінської літератури, про засудження активістів компартії за видавничу діяльність. Але все одно ленінська книга знаходила шляхи до умів західноукраїнських трудящих, які боролися за воз'єднання в єдиній українській державі. І коли Червона Армія завершила свій визвольний похід, то західноукраїнські землі стали невід'ємною частиною Радянської Батьківщини.

У роки побудови соціалістичного суспільства продовжує зростати видання ленінської літературної спадщини.

Перша спроба видання Зібрання творів В. І. Леніна на Україні відноситься до 1928—1931 рр., коли харківське видавництво «Пролетарий» переклало з другого російського видання Твори В. І. Леніна і випустило 18 томів. Але на цьому роботу було припинено у зв'язку з помилками в перекладі. Комісія ЦК КП(б)У по виданню творів В. І. Леніна українською мовою зробила новий переклад з третього російського видання в 1935—1937 рр. Партвидав ЦК КП(б)У випустив 29 томів тиражем 40 тис. примірників. Крім цього, у 30-х роках масового поширення набули Зібрання творів В. І. Леніна у шести томах, а також окремі видання і тематичні збірки його праць.

Твори В. І. Леніна допомагали формуванню соціалістичної свідомості будівників нового суспільства. Так, стаття «Як організувати змагання», надрукована в 1929 р., а потім видана окремою брошурою, викликала трудовий ентузіазм в країні, сприяла розгортанню соціалістичного змагання. У Дніпропетровську, де в той час вироблялось 30% металу країни, стали створюватися ударні бригади. У робітників виник величезний інтерес до праці В. І. Леніна про соціалістичне змагання. 15 тисяч брошур з ленінською працею розійшлося на підприємствах міста за декілька днів.

Враховуючи ту обставину, що ленінська спадщина весь час поповнювалась новими документами і матеріалами, а також з метою поліпшення наукового рівня видання, Інституту Маркса—Енгельса—Леніна було доручено підготувати нове зібрання творів В. І. Леніна. Воно стало виходити у 1941 р., але початок Великої Вітчизняної війни затримав це видання і воно завершилось тільки на початку 1951 р. Складалося воно з 35 томів: творів — 33, листів — 2 томи. Тираж цього видання був величезним — 500 тисяч примірників. Воно вміщує передмови, а також дані про життя і діяльність вождя. До цього видання додатково було включено понад 500 нових документів, які складають 70 друкованих аркушів. На Україні четверте видання було перекладено на українську мову і повністю завершено в 1952 р. випуском у світ 35-го тома. У зв'язку з великими запитами у 1952—1956 рр. був випущений додатковий 50-тисячний тираж четвертого видання, а також випущені додаткові томи.

Значно посилилася робота по виданню творів В. І. Леніна після XX з'їзду КПРС, який відновив ленінські норми партійного життя і принципи партійного керівництва. У зв'язку з цим були видані тематичні збірники праць В. І. Леніна «Про роботу радянського державного апарату», «Ленін про партійне будівництво», «В. І. Ленін про добір і виховання кадрів», «Про єдність партії», «Про роботу партії в масах», «Проти догматизму і начотництва», а також з питань розвитку народного господарства, проблем продуктивності праці, культури та інших завдань, над розв'язанням яких працює радянський народ — будівник комуністичного суспільства.

Надзвичайно цінним є підготовлений Інститутом історії партії ЦК КП України збірник «В. І. Ленін про Україну», випущений до 40-річчя Радянської влади. Вийшов він українською і російською мовами.

В 60-х роках Інститут історії партії ЦК КП України — філіал Інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС — та Політвидав України почали підготовку до перекладу і видання українською мовою масовим тиражем Повного зібрання творів В. І. Леніна в 55 томах. Воно здійснюватиметься протягом 1969—1975 рр.

За 1917—1966 рр. на Україні видано 1160 книг Леніна загальним тиражем 28,3 млн. примірників, в тому числі українською мовою 823 книги (26 млн. примірників).

До 100-річчя від дня народження В. І. Леніна в республіці вийшло понад 200 видань, в тому числі узагальнюючі праці, які свідчать про торжество ленінських ідей на українській землі, про успішну діяльність трудящих по втіленню в життя величних накреслень і заповітів вождя.

Значну діяльність розгорнуло Видавництво політичної літератури України, яке підготувало і випускає тематичні збірники і окремі праці В. І. Леніна, а також роботи, присвячені великому ювілею. Видано масовим тиражем «Вибрані твори» В. І. Леніна у трьох томах українською мовою. До першого тома включені праці з 1897 по вересень 1916 р., а другий том містить ленінські праці періоду березень 1917 р. — листопад

1918 р. Третій том присвячується працям радянського періоду. В них дано всебічний аналіз завдань і перспектив розвитку соціалістичного будівництва. Тут роботи з питань дружби народів, політичного союзу робітників і селян, партійного життя, з проблем зовнішньої політики СРСР та інших, що служили і продовжують служити дороговказом на шляху будівництва нового суспільного ладу.

В збірнику «В. І. Ленін про Україну» вміщено 478 документів — окремі праці, промови, листи, телеграми. Всі вони поділені на дві частини. Перша з них — матеріали 1893—1917 рр., друга — з квітня 1917 р. по 1922 р. З них видно, яке велике місце в діяльності В. І. Леніна займала Україна. Наводяться характеристики історичних подій, листування з партійними організаціями України, показана роль Леніна в боротьбі за перемогу диктатури пролетаріату в республіці, його мудрі настанови з національного питання, розвитку народного господарства та української культури. Слід згадати також збірники: «Про радянську соціалістичну демократію», «Про міжнародний робітничий і комуністичний рух», «Про культурну революцію»; бібліотечку з 12 праць В. І. Леніна для учнів середніх шкіл, в тому числі «Карл Маркс», «Фрідріх Енгельс», «Квітневі тези», «Завдання спілок молоді», «Чергові завдання Радянської влади», «Пам'яті Герцена» та ін., сувенірні видання «Три джерела і три складові частини марксизму», «Партійна організація і партійна література».

Велика літературна спадщина засновника і творця Комуністичної партії та першої у світі держави трудящих, вождя світового пролетаріату В. І. Леніна стала надбанням українського народу.

O. V. MOLODTSCHIKOV

LENIN'S LITERARY HERITAGE IN UKRAINE

Summary

A review of the editions from 1894 to nowadays is given. Agitational and propagandistic effect of the separate pre-revolutional editions is defined.
